

4. Образцов В.А. Криминалистическая психология: Учебник / В.А.Образцов, С.Н.Богомолова. – М.:ЮНИТИ-ДАНА,2002. – 448 с.
5. Пастушеня А.Н. Криминогенная сущность личности преступника: методология дознания и психологическая концепция: Монография / А.Н.Пастушеня. – Минск, 1998. – 238 с.
6. Ушатиков А.И. Криминальная психология: Учебное пособие / А.И.Ушатиков, О.Г.Ковалев. – М.: Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2007. – 496 с.
7. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология: Учебник / Ю.В.Чуфаровский. – М.: Проспект,2003. – 472 с.

In the practice of crimes investigation most effective is the use of method of development of “psychological” portrait of criminal personality which has an important value for the employees of the system of Ministry of Internal Affairs. Basic principles and structurally logical chart of “psychological” portrait and typological charts of study of criminal personality are considered in the article.

Key words: an offender, “psychological” portrait offender, structural logic of psychological portraits, the requirements for “psychological” portrait, typological scheme offender.

Отримано: 22.12.2009

УДК 159.922

Н.О. Антонова, Л.І. Рибачук

Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога

У статті доведено, що професійний розвиток особистості, зокрема формування готовності до професійної діяльності, неможливий без розвитку психологічної зрілості майбутнього фахівця, що складається з особистісної, інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості.

Ключові слова: особистість, психологічна зрілість, суб'єкт, суб'єктність, самоактуалізація, особистісна зрілість, інтелектуальна

зрілість, емоційна зрілість, соціальна зрілість, професійна зрілість, готовність до професійної діяльності.

В статті доказано, що професіональне розвити людини, в частині формування готовності до професійної діяльності, неможливо без розвитку психологічної зрілості майбутнього спеціаліста, що складається з особистісної, інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості.

Ключеві слова: людина, психологічна зрілість, суб'єкт, суб'єктність, самоактуалізація, особистісна зрілість, інтелектуальна зрілість, емоційна зрілість, соціальна зрілість, професійна зрілість, готовність до професійної діяльності.

Реалії сучасного життя вимагають від людини значної активізації внутрішніх ресурсів, свідомої активності, гармонійного розвитку і творчої самореалізації в предметній, зокрема у професійній, діяльності.

Високі вимоги до сучасної людини в усіх сферах життєдіяльності обертаються психологічними проблемами, на які не можуть не зважати науковці. Наука має знайти можливості допомогти людині адаптуватися до нових умов і водночас не втратити себе, максимально розкрити внутрішні ресурси, стати психічно здоровою й гармонійною особистістю. Особливо гостро ця проблема постає при підготовці молодих спеціалістів до тих професій, де особистість фахівця є головним інструментом його діяльності, таких, як професія психолога.

Проблема зв'язку професійної діяльності з властивостями особистості була предметом дослідження багатьох психологів. Так, Б.Г.Ананьєв, Б.М.Теплов, С.Л.Рубінштейн, О.Г.Ковальов, В.М.М'ясищев пов'язували успішність професійної діяльності особистості з наявністю у неї певних здібностей. Розвиток окремих професійно важливих якостей у зв'язку з професійною діяльністю; їх структурування; гетерохронність змін, фази становлення досліджувалися В.О.Бодровим, В.Л.Марищук, В.Д.Шадриковим, В.М.Дружининим та іншими. Загальний висновок полягає у тому, що структурні компоненти професійної діяльності і структурні компоненти суб'єкта цієї діяльності є своєрідним взаємообумовленим сплавом зовнішньо предметного і внутрішньо психічного.

У рамках діяльнісного підходу (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, К.О.Абульханова-Славська, А.В.Брушлінський) головним джерелом розвитку особистості є *діяльність*, що здійснюється завжди у конкретному суспільно-історичному контексті, і розуміється як складна динамічна система взаємодій суб'єкта зі

світом (суспільством), у процесі яких і формуються властивості особистості. Особистість – це свідомий суб'єкт, що займає певне положення у суспільстві й виконує соціально корисну суспільну роль. Особистість формується і розвивається упродовж всього життя тією мірою, якою людина продовжує бути включеною у соціальну діяльність (Леонт'єв О.М., 1975).

Мітіна Л.М. (2005, 2009) стверджує, що методологічно центральною є необхідність розгляду особистісного і професійного розвитку як взаємодоповнюючих й взаємообумовлених процесів, що по чергово є один для одного то засобом, то результатом розвитку на різних етапах онтогенезу. Автор трактує професійний розвиток як зростання, становлення, інтеграцію й реалізацію у професійній діяльності професійно значущих особистісних якостей і здібностей, професійних знань та вмінь, але, головне, – як активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового його устрою та способу життєдіяльності – творчої самореалізації в професії [14].

Цілеспрямована робота з оптимізації процесу самопроєктування особистості, на думку Л.М.Мітіної, повинна передбачати перетворення мотиваційної, інтелектуальної, афективної та поведінкової структур особистості, в результаті чого зовнішня детермінація життєдіяльності змінюється на внутрішню. Автор виділяє чотири стадії цього процесу: підготовку, усвідомлення, переоцінку, дію [14].

У пошуках відповіді на питання щодо критеріїв психологічної зрілості особистості фахівця для нас стали цінними ідеї С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонт'єва, А.В.Брушлінського, Л.І.Божович, К.О.Абульханової-Славської, А.Маслоу, А.Адлера, Е.Фрома, А.Бандури, Дж.Г.Оллпорта, Дж.Роттера, Б.С.Братуся, А.В.Петровського, В.А.Петровського, В.М.М'ясищева, О.М.Волкової, С.Д.Максименка та ін.

Зокрема, ми розділяємо погляди С.Л.Рубінштейна, А.В.Брушлінського, Л.І.Божович, К.О.Абульханової-Славської на суб'єкта діяльності, підтримуємо позицію О.М.Волкової, Л.М.Мітіної та ін. щодо принципу суб'єктності у професійному розвитку, ідеї А.Маслоу про самоактуалізацію, А.Адлера про соціальний інтерес і “креативне Я”, Е.Фрома про свободу і продуктивний характер, А.Бандури про самоефективність, Дж.Роттера про інтернальність, Б.С.Братуся про гуманістичну спрямованість (просоціальність) як критерій розвитку особистості, А.В.Петровського про стадії входження у референтну групу (соціалізації) як етапи особистісного розвитку, ідеї С.Д.Максименка про сутність

особистості та етапи її розвитку, В.В.Москаленка про соціальну зрілість та ін.

На основі проведеного аналізу – ми спробували побудувати власну концептуальну схему внутрішнього світу суб'єкта (професійної діяльності), визначити джерела та рушійні сили його розвитку.

Ми схильні вважати, що людина народжується як суто біологічна істота. Але, водночас, вона являє собою надскладну й високоорганізовану біологічну систему (безприцидентну для іншого тваринного світу), здатну до саморозвитку і само-трансформації. Тобто, у певному сенсі, можна сказати, що ця система має своє “Я”. Психічна діяльність (як суб'єктивне відображення об'єктивного світу) є результатом функціонування цієї біологічної системи (організму людини і, перш за все, ЦНС), її функцією. При зустрічі біологічного Я із зовнішньо соціальними факторами (суспільством, іншими людьми та продуктами їхньої діяльності) виникає друга підструктура – соціальне Я, яке є результатом відображення та інтеріоризації соціальних норм, цінностей і т.п. Соціальне Я відразу ж вступає у взаємодію з біологічним Я. Результатом цієї взаємодії є поява ще одного психічного новоутворення – духовного Я (свідомості).

Виникаючи майже одночасно (при нормальному розвитку подій), ці підструктури безперервно взаємодіють і утворюють унікальну тріаду – людську індивідуальність. Проте, незважаючи на неможливість існування одна без одної, на тісний і нерозривний зв'язок між ними, кожна з підструктур людської індивідуальності має свої функції. Так, основою активності біологічного Я є прагнення до збереження і продовження життя, тобто турбота про задоволення біологічних потреб організму людини. Соціальне Я “підключається” про задоволення соціальних потреб, про адаптацію людини у соціумі, прийняття іншими, соціальне визнання, тобто про комфортне співіснування у системі соціальних відносин. Основною метою духовного Я є творча активність, ствердження унікальності людини, розкриття її внутрішніх потенціалів, самовдосконалення, а також (на більш пізніх етапах розвитку) гармонізація внутрішнього світу, тобто ефективна й неконфліктна взаємодія між підструктурами тріади. Прагнення до подолання протиріч між різноспрямованими (а іноді й взаємовиключними) потребами цих підструктур і є основною рушійною силою психічного розвитку людини.

Отже, відразу після народження людина (складна біологічна система) опиняється в середині складної соціальної системи,

побудованої іншими людьми, які вже являють собою складні біолого-соціально-духовні системи. Починається безперервний процес трансформації, що призводить до формування й переформування нової унікальної біолого-соціально-духовної системи. Якою буде ця система, залежатиме від особливостей тих індивідуальних трансформацій у середині неї, що відбуватимуться при взаємодії трьох інстанцій: біологічного, соціального і духовного Я людини.

Вони продовжують взаємодіяти все життя, але роль кожної з них в середині тріади може змінюватися або ситуативно (у певній ситуації), або більш глобально і тривало (у певний період життя), визначаючи, таким чином, рівень психічного розвитку людини. Саме тоді, коли домінуючою (керуючою) підструктурою у тріаді стає духовне Я, – індивідуальність і перетворюється на особистість.

Особистість – це людина, яка досягла такого рівня психічного розвитку, на якому вона постає як цілісна індивідуальність, здатна до саморозвитку, самовизначення, свідомої діяльності та саморегуляції.

У своєму розвитку особистість також проходить низку етапів (Максименко С.Д., 2007):

- на першому рівні ще відсутня рефлексія власного внутрішнього світу, який лише формується, створюється. На цьому рівні особистісні якості створюються в процесі подолання труднощів у досягненні власних цілей;
- на другому рівні розвитку особистість формує власне оточення, передбачає наслідки і планує події, обирає друзів і т. ін.;
- на третьому рівні особистість стає суб'єктом власного життєвого шляху, який вона сама обирає, а також – суб'єктом розвитку свого власного внутрішнього світу, тобто формує власне Я [13].

Іншими словами, процес розвитку особистості може бути представлений як поступове оволодіння власним внутрішнім світом (по мірі того, як набирає силу духовне Я), а саме: на першому рівні духовне Я вчиться контролювати активність біологічного Я, на другому рівні – бере під контроль прояви соціального Я, а на третьому (вищому) рівні – формує сама себе та виконує функції інтегруючого фактора в середині тріади.

Згідно з цією концепцією можна стверджувати, що здійснення діяльності (як свідомої активності) стає можливим раніше, ніж буде сформована особистість, – майже одночасно з появою підструктури духовного Я. Тобто особистість (як і стверджував

О.М.Леонт'єв) формується в діяльності. Однак професійна діяльність, яка вимагає високого рівня свідомості, соціальної відповідальності і здатності до самовизначення, потребує не тільки сформованої особистості, але такого рівня її розвитку, який може бути визначений як суб'єктний.

Суб'єктність, як показують численні дослідження, є цілісною характеристикою активності суб'єкта праці. Вона проявляється через довільність у діях, вчинках, поведінці, діяльності, через свободу самовираження, через можливість вибору власного шляху не тільки у відповідності з обставинами, але й всупереч їм. Людина як суб'єкт праці сама ставить цілі діяльності, визначає шляхи їх досягнення, несе відповідальність за їх реалізацію, будує й розвиває свою діяльність. Лише засобами власної розвиваючої активності людина отримує можливість формувати свої якості та здібності, перетворюючи їх вихідні форми. Вони набувають усвідомлюваного довільного характеру, підпорядковуючись самій людині, яка втрачає безпосередню залежність від багатьох зовнішніх умов. Її діяльність стає більш складно детермінованою, що дозволяє людині самій вибудовувати відносини зі світом. Тобто суб'єктність – це здатність людини виявляти певну психологічну стійкість і конструювати свій життєвий шлях.

Отже, *суб'єкт* – це психологічно зріла особистість, що здатна до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації.

Суб'єктність, на нашу думку, передбачає готовність (як поєднання прагнення і здатності) до *самоактуалізації*. Самоактуалізація є способом життєдіяльності суб'єкта, який передбачає постійне самовдосконалення, рефлексію досвіду і внутрішнього світу, реалізацію свого потенціалу у суспільно-корисній діяльності.

Суб'єктна активність – це пошуки соціально прийнятних способів самовираження й самореалізації, включаючи необхідні для цього зміни у власній особистості, що водночас не позбавляють її індивідуальності й неповторності.

Вищим проявом суб'єктної активності є прагнення до вдосконалення оточуючого світу. Чим ширше середовище, на яке суб'єкт спрямовує свою активність, тим вище його розвиток як суб'єкта.

Отже, *психологічно зріла людина* – це суб'єкт, що самоактуалізується у світі, тобто особистість, що здатна до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації.

Структурними компонентами психологічної зрілості, на нашу думку, є:

- особистісна зрілість – сукупність психологічних властивостей, що характеризують людину як здатну до відповідальної автономії, до самовизначення і самоприйняття, відкрити новому досвіду (“я знаю хто я, який я, чого я хочу і що я можу; я господар своєї долі”);
- інтелектуальна зрілість – сукупність психологічних властивостей, що характеризують людину як здатну до пізнання, до використання набутих знань у предметній діяльності, до логічного мислення, до рефлексії і творчості (“мене цікавить те, чого я ще не знаю; я можу використовувати свої знання, приймати зважені й обґрунтовані рішення, аналізувати помилки; мені цікаво створювати щось нове, удосконалювати”);
- емоційна зрілість – сукупність психологічних властивостей, що характеризують людину як здатну відчувати і здатну контролювати емоції, тобто здатну до адекватної спонтанності та свідомої саморегуляції емоційних проявів (“я маю право відчувати; я знаю, які емоції можу відчувати і що їх викликає; я вмю контролювати свої емоції”);
- соціальна зрілість – сукупність психологічних властивостей, що характеризують людину як здатну здійснювати ефективну взаємодію з іншими у системі міжособистісних взаємовідносин, яка ґрунтується на гуманістичних принципах, але не призводить до знеособлення й втрати індивідуальності самою людиною (“я розумію людей і знаю, як з ними поводитися; я відчуваю себе причетним до них, вони викликають мій інтерес; я бажаю їм добра і готовий прийти на допомогу”).

Важливість суб’єктного підходу для дослідження усіх аспектів проблем, пов’язаних із професійною діяльністю та професійним розвитком, підкреслюється у багатьох дослідженнях. Вивчення суб’єктної активності, її видів, закономірностей та умов розвитку, способів здійснення, на думку В.Н.Панфьорова (2000), розглядається у сучасній психології як одна з її фундаментальних задач [19].

У дисертаційному дослідженні О.М.Волкової (1998) стверджується: “...суб’єктність – це інтегративна характеристика, що складає основу професійних здібностей; вона пов’язана з проявом системоутворюючого відношення до професійної діяльності” [4, 10].

Концептуальне положення С.Л.Рубінштейна про два способи життя особистості послужило методологічною основою для

побудови Л.М.Мітіною двох моделей професійної діяльності: моделі адаптивної поведінки і моделі професійного розвитку (Мітіна Л.М., 2002, 2005, 2009).

На думку автора, при адаптивній поведінці у самосвідомості людини домінує тенденція до підпорядкування професійної діяльності зовнішнім обставинам у вигляді виконання запропонованих вимог, правил, норм. Специфіка професійної самосвідомості в моделі адаптивної поведінки обумовлена різноманітними ситуаціями, що потребують від людини розвинутого вміння “вписатися”, скоординувати свою автономну дію з діями інших людей.

У моделі професійного розвитку спеціаліст відрізняється здатністю піднятися над повсякденною рутинною, використовуючи принцип “гелікоптера”, мов би відсторонитися від реальності, при цьому знаходячись в ній, і побачити свою працю загалом. Така позиція дає йому змогу контролювати свій актуальний стан і прогнозувати майбутнє. Це дозволяє внутрішньо приймати, усвідомлювати й оцінювати труднощі й протиріччя різних сторін професійної праці, самостійно і конструктивно вирішувати їх у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями, розглядати будь-яке ускладнення як стимул подальшого розвитку, як подолання власних меж.

Автор робить висновок, що розвиток професіонала відбувається лише у тих випадках, коли людина усвідомлює свою участь і відповідальність за все, що відбувається з нею, і намагається активно сприяти або протидіяти зовнішнім обставинам, планувати і визначати цілі професійної діяльності, змінювати заради їх досягнення саму себе [14].

Отже, можна стверджувати, що у сучасній психології (Л.М.Мітіна, Ю.П.Поваренков, Е.Ф.Зєєр, В.А.Пономаренко, Н.С.Пряжніков, Ж.П.Вірна, Н.Ф.Шевченко та ін.) зміцнилося уявлення про те, що професійний і особистісний розвиток мають складні діалектичні взаємозв'язки. Базу становлення людини як особистості і професіонала становить саморозвиток – процес перетворення власної життєдіяльності у предмет трансформації, що призводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації.

Професіонал, за визначенням В.І.Гордієнка, – це соціально компетентна, психологічно зріла особистість, яка характеризується високою професійною майстерністю, що визначає спосіб її життя, особливий професійно орієнтований світогляд і почуття приналежності до професійної спільноти.

Становлення суб'єкта діяльності зі своєю позицією, професійними планами, стратегією поведінки, цілями і програмами дій, відношенням до результатів діяльності й іншими специфічними властивостями є результатом відображення законів розвитку людини, зміни психічного складу на життєвому шляху під впливом діяльнісних детермінант. Одним із критеріїв розвитку в цьому процесі виступає рівень *професійної готовності* суб'єкта у своєму діяльнісному (рівень трудової продуктивності, надійності тощо) і суб'єктивному (рівень задоволеності конкретною працею) вираженні.

Взагалі, у психологічній літературі можна виявити два основні теоретичні підходи до вивчення феномена готовності: функціональний та особистісний.

У руслі *функціонального підходу* (Ковальов О.Г., Левітов Н.Д., Пуні А.Ц., Прангішвілі А.С., Пушкін В.Н., Узнадзе Д.М., Ухтомський О.О.) готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких є фактором успішності професійної діяльності. Готовність тут розуміється як психічний стан, що займає проміжне положення між психічними процесами та властивостями особистості й забезпечує успішність виконання професійних задач.

У рамках *особистісного підходу* (Ф.Н.Гоноболін, Н.В.Кузьміна, К.М.Дурай-Новакова, М.А.Кобзев, В.А.Крутецький, Б.А.Сосновський, Т.І.Руднева, В.І.Сластьонін, А.І.Щербаков та ін.) автори розглядають психологічну готовність як якість, властивість, стійку характеристику особистості, що включає професійні, проєктивні, конструктивні, комунікативні вміння, загальні та спеціальні здібності, професійну спрямованість, здатність до самооцінювання результатів праці, потребу у професійному саморозвитку тощо.

Однак існують дослідження, де психологічна готовність розуміється і як якість особистості, і як психічний стан (М.І.Дьяченко, Л.А.Кандилович).

Ми визначаємо *готовність до професійної діяльності* як інтеріоризований у свідомості процес професійної діяльності, що виявляється як на *особистісному рівні* (системою спеціальних здібностей і професійно-важливих якостей – психологічна готовність), так і на *психофізіологічному рівні* (як особливий психічний стан налаштованості, змобілізованості, впевненості – психічна готовність).

Поєднанням цих проявів є *установка* – готовність до виконання професійної діяльності, що являє собою специфічний

стан свідомості, який відображає ціннісно-особистісне ставлення до відповідності між такими складовими, як: а) біологічні, соціальні й духовні потреби людини; б) фізичні й психологічні її можливості; в) вимоги актуальної ситуації професійної діяльності чи професійного розвитку.

Психологічна готовність до професійної діяльності розуміється нами як відносно стійка і специфічна для конкретного виду діяльності система психологічних властивостей особистості, що зумовлює досягнення адекватного вимогам діяльності результату, і є умовою для саморозвитку й самореалізації людини засобами професійної діяльності.

Ми вважаємо, що розвиток компонентів психологічної готовності, який відбувається упродовж професійної підготовки, як правило, неоднорідний; окремі компоненти можуть виконувати компенсаторну функцію, визначаючи *тип психологічної готовності* до професійної діяльності:

- *особистісна готовність* (система психологічних властивостей, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку особистісної зрілості фахівця);
- *когнітивно-операціональна готовність* (система психологічних властивостей, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку інтелектуальної зрілості фахівця);
- *емоційно-вольова готовність* (система психологічних властивостей, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку емоційної зрілості фахівця);
- *інтерактивна готовність* (система психологічних властивостей, що зумовлює досягнення адекватного вимогам професійної діяльності результату за рахунок достатньо високого рівня розвитку соціальної зрілості фахівця).

Отже, на підставі проведеного аналізу, можна констатувати, що психологічною основою готовності до професійної діяльності є *психологічна зрілість*, тобто такий рівень розвитку особистості, на якому вона стає суб'єктом свого життєвого шляху та власного внутрішнього світу, тобто здатною до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації.

Проявом психологічної зрілості у сфері професійної діяльності може бути визнана *професійна зрілість*, яку ми розглядаємо як

особистісне новоутворення, що виявляється у прагненні та здатності до самовизначення й самореалізації засобами суспільно-корисної діяльності.

Професійна зрілість, згідно з нашою концепцією, складається зі стійкої професійної мотивації (спрямованості на досягнення професійного успіху, на професійний розвиток і самореалізацію), сформованої професійної ідентичності (особистісної диспозиції, що ґрунтується на відчутті причетності до професійної спільноти), а також з набутих знань, вмінь та навичок професійної діяльності, спеціальних здібностей та ПВЯ. Важливим фактором її формування є досвід.

Професійний розвиток практичного психолога неможливий без розвитку його психологічної і професійної зрілості, адже основним засобом, що стимулює вдосконалення особистості клієнта, є особистість психолога-професіонала. Основними механізмами такого розвитку виступають саморегуляція, самоактивність, саморозвиток людини як суб'єкта діяльності (К.О.Абульханова-Славська, 1991; А.В.Брушлінський, 1994; Н.С.Глуханюк, 2000; А.А.Деркач, В.В.Москаленко, 2000, І.С.Кон, 1984; В.Н.М'ясищев, 1960; В.І.Слободчиков, 1995, 2000 та ін.).

Тому як *механізми розвитку готовності* до професійної діяльності психолога ми виділяємо:

- механізм емоційно-вольової саморегуляції (що передбачає розвиток здатності до адекватної спонтанності та свідомої регуляції емоційних проявів);
- механізм ціннісно-сислової саморегуляції (що передбачає формування мотивації професійного розвитку та перетворення мотиву у ціль, тобто встановлення відповідності між цілями професійної діяльності та системою особистісних цінностей (сислоутворення) і усвідомлення можливості реалізації особистісних прагнень засобами професійної діяльності);
- механізм ідентифікації (усвідомлення і прийняття професійної ролі);
- механізм самосуб'єктивації (прояв суб'єктної активності по відношенню до себе, самотворення себе як суб'єкта життєдіяльності).

О.С. Штепа (2004) зазначає, що для підготовки справжнього професіонала-психолога, дійсно здатного зрозуміти внутрішній світ іншої людини, зрозуміти її неповторність та допомогти їй успішно вирішити проблеми, необхідна цілісна концепція

психологічної освіти, яка має включати в себе загальний, соціальний, професійний та акмеолого-психологічний аспекти [30].

Р. Кочюнас (1999) пропонує таку модель особистості ефективного психолога:

- аутентичність (як стрижнева риса та екзистенційна цінність);
- відкритість власному досвіду, щирість та відвертість у сприйманні власних почуттів;
- розвиток самопізнання, адекватна самооцінка;
- сильна відкрита ідентичність (постійна перевірка життєвих цінностей);
- толерантність до невизначеності;
- прийняття особистісної відповідальності;
- почуття гумору, вміння абстрагуватися від складних ситуацій та сприймати їх з іронією;
- уникання ярликів (безоцінне ставлення до себе і клієнта);
- постановка реалістичних цілей (вміння оцінити межі своїх можливостей);
- здатність до співпереживання (вміння зрозуміти позицію іншого) [9].

R.George і T.Crstiani називають риси некваліфікованого, “закритого” психолога: авторитарність, пасивність, залежність, замкнутість, схильність використовувати клієнта для вирішення власних проблем, невміння бути терпимим, невротична установка стосовно грошей [9].

Отже, *критеріями* розвитку психологічної готовності до професійної діяльності психолога може виступати рівень таких професійно важливих якостей та спеціальних здібностей:

- особистісна готовність: автономність (самостійність, незалежність); інтернальність (внутрішній локус контролю); адекватна самооцінка; інтегрованість ціннісно-мотиваційної сфери (відсутність виражених внутрішніх конфліктів); гуманістична спрямованість особистості;
- когнітивно-операціональна готовність: загальні інтелектуальні здібності; вербальна креативність; здатність до рефлексії; прагнення до пізнання та саморозвитку; успішність професійного навчання, навчуваність;
- емоційно-вольова готовність: емоційна стійкість, врівноваженість; здатність до саморегуляції та самоорганізації; цілеспрямованість; наполегливість;
- інтерактивна готовність: соціальний інтелект, комунікативні здібності, прийняття інших, комунікативна толерантність, емпатійні здібності.

Отже, проведений аналіз дозволив нам констатувати, що психологічною основою готовності до професійної діяльності психолога може бути визнана психологічна зрілість, яка складається із особистісної, інтелектуальної, емоційної та соціальної зрілості.

Як *показники* психологічної зрілості можна виділити: відповідальну автономність, самоприйняття, відкритість новому досвіду (прагнення до саморозвитку і самовдосконалення), розвинуті інтелектуальні здібності (зокрема, навчуваність, здатність до рефлексії, креативність), здатність до вольової та ціннісно-сислової саморегуляції, діяльнісну активність (прагнення до самореалізації), соціально-психологічну компетентність і гуманістичну спрямованість.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. О субъекте психической деятельности. – М., 1973.
2. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 109 с.
3. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сислова регуляція у професіоналізації психолога. – Дис. ... докт. психол. н. – К., 2004.
4. Волкова Е.Н. Субъектность педагога: теория и практика: Дисс... докт. психол. наук (19.00.07). – М., 1998.
5. Гут М.М. Динамика информационно-психологического созревания личности // Соционика, ментология и психология личности. – 1997. – №5. – С.61-66.
6. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 2007. – 368 с.
7. Дьяков С.І. Суб'єктність педагога. Психосемантичні моделі та технологія дослідження: Навчальний посібник. – Миколаїв, 2008. – 320 с.
8. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь-справочник. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2001. – 576 с.
9. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования: Учебное пособие. – М.: Ось-89, 2003. – 336 с.
10. Занюк С.С. Психология мотивации. – К.: Либідь, 2000. – 304 с.
11. Ладо О.В. Соціально-психологічні проблеми свободи // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 5. – С. 34-35.

12. Линде Н.Д. Основы современной психотерапии.: Учеб. пособ. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
13. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості. – К.: Вид-во ТОВ “КММ”, 2007. – 296 с.
14. Митина Л.М. Психологические основы профессионального развития личности в системе “человек – образование – профессия”// Материалы V Международной научно-практической конференции “Человек – образование – профессия” (6-8 июля 2009 г.). – М.: ПИ РАО, МГППУ, 2009. – 303 с.
15. Москаленко В.В. Соціальна психологія.: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
16. Овсянецька Л.П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості // Актуальні проблеми психології. – Том 1: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – Частина 2. – К.: Ін-т психології Г.С.Костюка АПН України, 2001. – С 105-110.
17. Опросник личностной ориентации (ЛиО). Практическое руководство. – М.: Генезис, 2002. – 96 с.
18. Осницкий А.К. Психология самостоятельности: Методы исследования и диагностики. – Нальчик: Издат. центр “Эль-Фа”, 1996. – 286 с.
19. Панферов В.Н. Психология человека. – СПб., 2000.
20. Петровский В.А. Личность: феномен субъектности. – Ростов н/Д: Феникс, 1993. – 428 с.
21. Проблема субъекта в психологической науке/ Под ред. А.В.Брушлинского, М.И.Воловиковой, В.Н.Дружинина. – М.: Академический проект, 2000. – 320 с
22. Психологія особистості: Словник-довідник. / За ред. П.П.Горностаєва, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
23. Репнова Т.П. Феномен емоційної зрілості і кризи розвитку// Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №4. – С.42-46.
24. Романова Я.Л. Самопонимание личности // Индивидуальный и групповой субъекты в изменяющемся обществе (К 110-летию со дня рождения С.Л.Рубинштейна). – М., 1999.
25. Сосновский Б.А. Мотивационно-смысловые образования в психологической структуре личности.: Автореф. дис. ... докт.психол.н. – М., 1992. – 30 с.
26. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. – К.: Изд. Центр “Просвіта”, 1996. – 404 с.

27. Черный Е.В. Профессиональная идентичность практического психолога // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 36-39
28. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти. – Дис. ... докт. психол. н. – К., 2005.
29. Шемелюк І.Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 6. – С. 26-27.
30. Штепа О.С. Пропріум зрілої особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №2. – С. 26-35.

In article is proved that professional development to personalities, in particular shaping to readiness to professional activity, without development of psychological maturity of the future specialist impossible, consisting of larval, intellectual, emotional and social maturity.

Key words: personality, psychological maturity, subject, subjectivity, selfactualization, larval maturity, intellectual maturity, emotional maturity, social maturity, professional maturity, readiness to professional activity.

Отримано: 18.12.2009

УДК 378.046-021.68

Н.М. Басалюк

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті висвітлено питання післядипломної педагогічної освіти у світовій практиці.

Ключові слова: післядипломна освіта, підвищення фахової компетентності, педагоги, неперервна освіта, удосконалення кваліфікації.

В статье освещены вопросы последипломного педагогического образования в мировой практике.

Ключевые слова: последипломное образование, повышение профессиональной компетентности, педагоги, непрерывное образование, усовершенствование квалификации.